

На загальному фоні депортованих в Тернопільській області, виокремився чинник, що стабілізував їхнє перебування в сільській місцевості: групування у населених пунктах за принципом локальних груп. Добір громади за ознакою локальних груп сприяв відновленню позитивного психологічного клімату, що надалі втілювалося у регенерації колишніх умов побуту та господарювання. Ця тенденція найвиразніше проявилася серед реверсних мігрантів, що прибули на Тернопільщину зі східних областей. 71% реверсних мігрантів припало на долю лемківської етнографічної групи.

Переселенці, які прибули безпосередньо з Польщі, розміщувалися також за принципом локальних груп. Інколи, переважно у великих населених пунктах, траплялися мішані общини, проте це для них було нетиповим поодиноким явищем. Загалом, в області зареєстрували 35 106 родин (155 620 осіб) переселенців [4, с. 997]. Наймасовіше Тернопільщину заселили лемківська етнографічна група (44% від кількості депортованих лемків) і надсянці (50,1%), водночас лише 18% холмсько-підляської локально-етнічної групи стали частиною тернопільського суспільства.

Депортоване населення стало основою економічного потенціалу краю завдяки значному відсотку осіб працездатного віку, розселених у більшій чи меншій кількості переважно в усіх районах області. А в поєднанні з місцевими жителями закерзонці утворили на Тернопільщині мононаціональну українську спільноту.

Найбільший вплив депортовані мали в районах, які історично належали до Галичини, а на волинській частині Тернопільщини їхня кількість була мізерною. Насиченість центральних районів депортованими була пов'язана зі значною кількістю розташованих тут польських господарств, на місце яких селилися переселенці.

Таким чином, розміщення на території Тернопільської області депортованих з Польщі українців зумовило низку об'єктивно сформованих закономірностей, що лягли в основу соціально-економічної адаптації депортованих українців і мало значний вплив на розвиток ряду суспільних галузей Тернопільщини у наступні роки. З огляду на значний відсоток депортованих українців, посилювалися тенденції, що існували впродовж усього міжвоєнного періоду: зменшення міських жителів і укріплення аграрних позицій у краї. В той

самий час завдяки вагомому потенціалу працездатного населення серед переселенців, до певної міри, поповнився трудовий резерв втрачений під час війни та виїзду поляків. На загальному фоні області закерзонці разом із місцевими жителями утворили мононаціональну українську спільноту, але в процесі розміщення виявили прагнення групуватися за принципом локально-етнічних груп.

Отже, упродовж заселення переселенців у Тернопільській області виокремилися основні напрямки впливу депортованих на розвиток тернопільського суспільства. Вони були зумовлені взаємовпливом типових особливостей українців набутих у Польщі та комплексу рис, що були характерні для Тернопільщини. Їхнє поєднання спричинило глибокі зміни в національному демографічному та соціально-економічному розвитку області.

1. Арсентьев Н. Процесс формирования советского промышленного рабочего класса в западных областях УССР (1946–1960) [Текст лекции]. / Н. В. Арсентьев – Ужгород, 1972. – 72 с. 2. Боднарчук Ю. Зміни в соціальній структурі народонаселення Тернопільської області в 1939–1946 рр. / Боднарчук Ю. // «Ми українці, ми українські»: Матеріали Буковинської науково-практичної конференції, Чернівці, 2 листопада 2007 р. – Чернівці; Вишниця: Черемош, 2007. – С. 150–153. 3. Боднарчук Ю. Кількісна характеристика та зони проживання населення локальних етнографічних груп – холмшаків і підляшуків на території Польщі напередодні їх виселення в УРСР. / Ю. Ю. Боднарчук // Наукові записки ВДПУ. Серія: Історія. – Вип. 14. – Вінниця, 2008. – С. 232–236. 4. Боднарчук Ю. Погіршення економічного становища українських родин внаслідок депортації з території Польщі в УРСР (1944–1946) / Боднарчук Ю. Ю. // Збірник наукових праць Науково-дослідного інституту українознавства. [Редкол. Кононенко П. П., Ажнюк Б. М.] – К.: Українське агентство інформації та друку «Рада», 2008. – Т. XX. – С. 392–397. 5. ДАТО. – Ф. п-1, оп. 1, спр. 152. – Директивні письма ЦК КП(б)У в обком партії о репатриации украинского и польского населения. Сведения о численности населения в районах области по состоянию на 1 октября 1944 г. – (18.09.1944 – 20.01.1944) – 9 арк. 6. ДАТО. – Ф. п-1, оп. 1, спр. 293. – Справки, сведения уполномоченного Госплана при СНК СССР, областного управления статистики в обкоме КП(б)У о численности сельского населения, наличии скота, выполнении планов по производству и заготовке зерна, продуктов животноводства. Материалы к проекту пятилетнего плана по восстановлению и развитию основных отраслей народного хозяйства. – (26.02 – 05.11.1945 г.) – 58 арк. 7. ДАТО. – Ф. р-1833, оп. 4, спр. 83. – Отчёт о выполнении постановления Совета Министров УССР и ЦК КП(б)У, от 22 августа 1946 г., о состоянии хозяйственного устройства эвакуированного из Польши в УССР украинского населения. – (9.10.1946 – 9.10.1946 р.) – 4 арк. 8. Кубійович В. Географія українських і сумежних земель. [Факс. перевид.]. – К.: Обереги, 2005. (Сер. «Б-ка укр. раритету») – Т 1.: Загальна географія / Опрац. і зред. В. Кубійович. – 528 с. 9. ЦДАГО України. – Ф. 1, оп. 30, спр. 21. – Статистический справочник «Краткая экономическая характеристика освобожденных областей УССР» за 1943 г. – 66 арк.

Михайло Довбищенко

Ченці – боніфратрії та поширення гуманістичних ідей на українських землях в першій половині XVII ст. (на матеріалах Волинського воєводства)

У статті розглядається тема поширення ідей гуманізму в Західній Європі в середині – другій половині XVI ст. Одним із виявів цього процесу була подвижницька діяльність св. Яна Божого та заснування ним Чину оо. боніфратрів. Звернуто увагу на аналогічні процеси, які спостерігалися на Волині в кінці XVI – першій половині XVII ст. які створили передумови для розгортання діяльності оо. боніфратрів на українських землях.

The article is devoted to the theme of spreading of humanistic ideas in Western Europe in the middle – second half of the 16th century. One of the manifestations of this process was ascetic activity of St. Joan of the Got and founded of him Order of Bonifratrarians. The main attention is paid to the similar processes took place in Volyn at the end of the 16th – on the first half of the 17th centuries, which created preconditions for spreading of the activity of Bonifratrarians in Ukraine.

У вітчизняній історичній науці традиційно переважає негативістський погляд на роль Римо-Католицької Церкви в історії України литовсько-польської доби. Зазвичай стверджується, що католицизм латинського обряду є чужим українській національній духовності та культурі;

стверджується, що Католицький Костел був зняряддям асиміляції українців в руках польських шовіністичних кіл Речі Посполитої; наголошується, що активна освітня діяльність представників католицького духовенства на українських землях несла більше шкоди ніж користі україн-

цям, тощо. І хоча за останні роки вийшли в світ праці, які з нових позицій висвітлюють дану проблематику, погляд на католицьке суспільство України як на царство «темної реакції та клерикалізму» лишається аксіомою для багатьох вчених і науковців [1, с. 418]. Попри безумовну неодноразовість ролі римо-католицького духовенства в процесах етнічного, релігійного та духовного життя українців литовсько-польської доби, очевидним є факт, що її представники, а особливо члени чернечих спільнот, спричинилися до поширення в Україні ідей гуманізму. Окреме місце у цій діяльності займають монахи Чину «братів милосердя», які разом зі своїми прихильниками, розгорнули помітну діяльність на Волині та Галичині в першій половині XVII ст.

«Брати милосердя», або «боніфратрії» (Офіційна назва Чину «*Ordo Hospitalarius Sancti Joannis de Deo*»), чернечий Орден Римо-Католицької Церкви, головним завданням якого є лікування хворих у шпиталях, надання їм харитативної допомоги і лише в подальшій перспективі – душпастирство. Був заснований близько 1540 р. іспанським подвижником св. Яном Божим († 1550) в Гранаді (Іспанія). Затверджений 1571 р. Папою Пієм V, який надав боніфратріям регули та габіт Чину св. Августина. Остаточний юридичний статус Ордену було сформовано 1586 року, коли Папа Сикст V затвердив його конституції [5, с. 230].

Засновник ордену св. Ян Божий прийшов до ідеї заснування подібної чернечої спільноти відчувши на власному досвіді практику «каральної медицини» того часу. Будучи людиною релігійною він, за прикладом давніх християн, почав публічно сповідувати свої гріхи. Це було сприйнято як ознака психічної хвороби, і майбутній засновник Чину шпитальників сам опинився у шпиталі, де зіткнувся з надзвичайно жорстокими методами лікування. З часом, коли «курс лікування» було завершено, і св. Ян Божий вийшов на свободу, він вирішив присвятити своє життя догляду за хворими та заохоченню їх до свого духовного вдосконалення [6].

У 1538 р. ним була відкрита перша лікарня, яка прийняла до своїх стін 110 чоловік – хворих та осіб, що потребували опіки і допомоги. Серед останніх були безпритульні діти, самотні старі люди, знесилені дорогою палігрими, тощо [7]. У догляді за ними св. Яну Божому допомагали добровільці – світські особи, які не отримували за свою працю грошової винагороди. Приймаючи хворих до шпиталю св. Ян Божий починав з того, що мив їм ноги. Потім турбувався щоб кожен мав власне ліжко. При цьому від пацієнтів не вимагалось виявів релігійності. Але кожного ранку він ставав на найвищому місці серед хворих і розпочинав молитву, заохочуючи всіх до подяки Господу Богу. Св. Ян Божий також намагався індивідуально спілкуватися з усіма, хто мешкав у лікарні, закликаючи їх до покаяння та до участі у Службі Божій [8].

Приклад засновника Чину та його братів, а також світських помічників-ентузіастів справив позитивне враження на католицьке суспільство Європи, в середовищі якого розгортався рух за релігійне та духовне оновлення Церкви. Протягом XVI ст. з'явилися багаті фундації на користь «братів милосердя» в Іспанії, Португалії, Італії і Франції, а на початку XVII ст. – в Німеччині та Польщі. «Добрі брати» засновували шпиталі, аптеки, «будинки опіки», надавали допомогу (як фізичну так і духовну) хворим, часом з небезпекою власному життю [5, с. 230–231]. Особливо відчутні втрати зазнавали боніфратрії в часі епідемій та воєн, вони оскільки брали на себе обов'язання допомагати хворим і пораненим за будь-яких обставин.

Подібна діяльність вимагала відповідної фахової підготовки яку, повною мірою, не могла отримати більшість ченців Чину шпитальників. Саме тому особливу роль в їх діяльності грали добровільні помічники з числа вірних, серед яких були фахові лікарі. Саме вони переважно надавали безоплатну медичну допомогу у шпиталях «братів милосердя». В окремих випадках (в разі відсутності спеціалістів) боніфратрії наймали для догляду за хворими приватних медиків.

На території Речі Посполитої перший конвент «братів милосердя» постав у Кракові 1609 р. З часом польська провінція Чину нараховувала 15 монастирів, з яких 4 знаходилися на українських землях, а саме в Кам'янці-Подільському, Луцьку, Львові та Перемишлі. Прихід боніфратріїв на Україну став важливою подією в її історії. Передусім слід пам'ятати, що згаданий Чин був першим на українських землях, монахи якого професійно займалися медициною в сучасному сенсі цього слова. Хоча кількість ліжок для хворих, які знаходилися у їх шпиталях, зазвичай не перевищувала 10–20 одиниць, однак, навіть шпиталі з обмеженою кількістю місць протягом року обслуговували значну кількість недужих, число яких могло доходити до 100, часом до 150 осіб [5, с. 239]. До цього числа не включено хворих, яким була надана допомога поза шпиталями – у приватних помешканнях або у в'язницях. Діяльність «братів милосердя» сприяла також фактичному створенню при їх монастирях бібліотек, в яких крім літератури релігійного змісту зберігалися дослідження в галузі медицини. Що стосується медичної практики, то в цій галузі монахи Чину шпитальників досягли значних успіхів у застосуванні лікувальних засобів на основі трав. Відомо також що саме в їх шпиталях спостерігалось значне покращення стану здоров'я психічно хворих пацієнтів.

Проте в контексті даної статті найважливішим є відношення боніфратріїв до виконання своєї місії. В її основі лежало усвідомлення, що Христос перебуває у світі в хворих та нужденних людях, тому згадані монахи у своїй подвижницькій роботі надавали допомогу всім хто її потребував, не беручи до уваги соціальний статус пацієнта. Ймовірно однією з базових заповідей братів шпитальників була притча про доброго самарянина, і якщо це так, стає зрозумілою їх підкреслене бажання опікуватися людьми різних національностей та релігійних переконань – без тиску на їх сумління. Важливим є те, що в спадкоємці засновника Чину св. Яна Божого наче «не помічали» релігійних конфліктів навколо себе і, не вдуваючись у дискусії щодо правд віри, несли місію допомоги хворим та нужденним на основі ідей гуманізму, оскільки в основі її була покладена повага до людини та її особистості.

У зв'язку із цим постає питання: якою мірою діяльність оо. боніфратріїв вплинула на поширення гуманістичних ідей в середовищі католицьких вірних України кінця XVI – першої половини XVII ст.? Питання це є надзвичайно важливим в контексті історії ментальності українського католицького соціуму литовсько-польської доби. Водночас всебічно її розв'язати дуже складно.

По-перше тому, що архіви конвентів Чину шпитальників зазначеного історичного періоду виявити поки-що не вдалося. З цієї причини про харитативну та пастирську діяльність згаданих монахів на українських землях ми маємо поки-що лише окремі згадки. По-друге, добровільні помічники оо. боніфратріїв розглядали свою працю як покуту, а відтак є мало надій на те, що вони могли лишити згадки про свою діяльність. В той же час, є цілий ряд пря-

мих та опосередкованих свідчень, які дають нам підстави що поширення гуманістичних ідей у Західній Європі (одним із результатів яких стало створення ордену боніфратріїв) спостерігалися також і на українських землях, зокрема на Волині.

Отже, на нашу думку ідеї послідовників св. Яна Божого знайшли своїх симпатиків в Україні задовго до появи тут перших монастирів братів шпитальників. Йдеться передусім про волинського магната, князя на Олиці Станіслава Радзивілла († 1599). Останній, 1593 р. заклав у родинній Олиці шпиталь, доручивши його опіку олицьким міщанам. При цьому князь зробив шпиталь відкритим не тільки для католиків, але також для представників інших християнських конфесій і навіть для нехристиян, продемонструвавши, як для своєї епохи, рідкісний вияв релігійної толеранції [3, с. 30–31].

Чи був цей вчинок продиктований впливом діяльності оо. боніфратріїв? Можемо припускати що так, адже відомо що Станіслав Радзивілл майже все своє недовге життя віддав власному релігійному та духовному вдосконаленню а також науковій роботі. З 1578 р. він час від часу вдавався до мандрівок християнськими святинями Європи відвідавши зокрема Італію, Іспанію та Португалію – країни, в яких у другій половині XVI ст. «брати милосердя» розгорнули активну діяльність [3, с. 30–31]. Беручи до уваги підвищений інтерес князя до діяльності католицьких чернечих згромаджень видається неможливим щоб досвід харитативної праці ченців-шпитальників лишився йому невідомим. А відтак, заснування шпиталю в Олиці, який діяв на засадах близьких до ідеології оо. боніфратріїв могло бути не випадковим.

Більше відомостей про вплив діяльності «братів милосердя» на католицьке суспільство Волині маємо в зв'язку з харитативною працею в Луцьку каноніка о. Балтазара Тишки у 20–30-х роках XVII ст. Особа ця є надзвичайно цікавою, оскільки він, хоч і не належав до числа монахів-шпитальників, в той же час сповідував ідеологію їх Чину і, врешті, став фундатором монастиря оо. боніфратріїв в Луцьку.

Документи, які нами були виявлені, дають можливість зробити висновок що луцький канонік з давніх часів мріяв розпочати діяльність на підтримку хворих та відкинутих суспільством людей. У 1632 р. він з цього приводу писав: «...здавна хотів і прагнув зробити якийсь милосердний вчинок для людей нещасних, гідних християнського співчуття у місті Луцьку, де моє перебування хотів бачити Господь Бог, і де часто знаходив хворих, що лежали по вулицях, на землі і по гноях, позбавлені догляду та провізії» [4, с. 222]. Продовжуючи цю думку кс. Тишка образно зазначив, що насіння любові до ближнього та бажання допомогти нужденним Бог посіяв в його душі ще в юності, але тільки під старість дав нагоду їм прорости. Ставлення до цього у луцького каноніка було філософське: «Адже і ковчег перед потопом, до якого люди в останній своїй потребі тікати мусили, хоч за волею Божою, але не одразу був збудований. Також зерно гірчичне, під яке в негоду убогі пташки тікали, не одразу деревом стало» [4, с. 223].

Тривалий час Балтазар Тишка переконував представників заможної шляхти та магнатів Волині у необхідності підтримати матеріально благодійний проект згідно з яким в Луцьку мав постати шпиталь відкритий для усіх хто потребував медичної та соціальної допомоги. Очевидно, луцький канонік мав високий моральний авторитет: під його особисті гарантії на майбутню лікарню представники

шляхетства почали перераховувати значні кошти та маєтки. Так, князь Кароль Корецький подарував Балтазару Тищці двір в Луцьку, Ян-Казимір Пац разом з дружиною Єленою Стецкевичівною пожертвували маєтки Довга Воля та Половели з присілками, Михайло Мишка виділив 5 тис. злотих капіталу, тощо. В цілому на кінець свого життя луцький канонік зумів зібрати для реалізації та обслуговування свого благодійницького проекту три маєтки і не менше 23300 злотих капіталу, які разом з маєтками, давали щорічний прибуток в розмірі 2250 злотих [4, с. 220–227].

Уже в процесі збору коштів Балтазар Тишка приступив до реалізації своїх задумів. 1632 року його стараннями в Луцьку постав шпиталь, статус якого було підтверджено додатковими фундаціями від 1637 р. та 1639 р. Згідно з ними, лікарня і притулок при ній мали приймати до своїх стін пацієнтів усіх станів незалежно від віку і статі, а також будь-яких людей які опиняться у важких життєвих умовах. На жаль, нам невідомо скільки осіб міг прийняти луцький шпиталь на тимчасове утримання – у фундаціях про це не йдеться. Натомість відомо, що Балтазар Тишка провів відповідну роботу серед луцьких міщан, в результаті чого в місті постало при костелі оо. єзуїтів братство милосердя, члени якого взяли на себе обов'язок доглядати хворих і немічних людей що мешкали у шпитальному притулку. Насамкінець, бажаючи гарантувати стабільне майбутнє медичному закладу, луцький канонік 1639 р. склав фундацію на заснування в місті монастиря оо. боніфратріїв (при костелі св. Марії Магдалини), монахів, які за думкою кс. Тишки, найбільше відповідали поставленим ним благодійницьким завданням.

Хто саме з жителів Луцька входив до згаданого вище братства милосердя яке допомагало «добрим братам» у їх діяльності наразі невідомо. Втім, можемо припустити, що його членами могли бути крім міщан, також представники шляхетських родин, які у 40–50-х роках XVII століття надали фінансову підтримку їхньому монастирю. Встановлено, що в їх числі були представники родин Буркацьких, Гулевичів, Куровських, Линецьких, Підгороденських та Решотарських. Причому, представляли згадані особи шляхетські фамілії як польського, так і українського походження [2, с. 788–789].

Варто зазначити, що кс. Балтазар Тишка в час найактивнішої своєї діяльності був важко хворим. Як і засновник Чину оо. боніфратріїв він активно опікувався недужими в той час, коли його власне здоров'я потерпало від важких хвороб. Саме тому він, перед своєю смертю, старанно удосконалював у додаткових фундаціях статус заснованого ним шпиталю, щоб забезпечити його юридичні права, гарантувати прибутки і, зрештою, створити умови для ефективної праці своїм наступникам – «молодшим робітникам у господньому винограднику», як образно їх називав луцький канонік. На час своєї кончини (1640 р.) Балтазар Тишка свою місію повністю виконав. Заснований ним шпиталь та монастир боніфратріїв діяли в Луцьку близько двохсот років, виконуючи поставлені фундатором завдання.

Отже процес поширення гуманістичних ідей в католицькому суспільстві Західної Європи середини XVI ст., одним із виявів якого стало заснування Чину оо. боніфратріїв, не оминув і українських земель. Встановлено, що задовго до появи на території Речі Посполитої «добрих братів» погляди аналогічні тим, які проповідував в Іспанії св. Ян Божий, поділяв волинський магнат Станіслав Рад-

звивлл. Останній 1593 р. заснував у родинному містечку Олика шпиталь, принципи функціонування якого в головних рисах співпадали з концепцією харитативної діяльності Чину шпитальників. Активна благодійницька діяльність на Волині луцького каноніка Балтазара Тишки, а також підтримка його праці з боку впливових представників місцевого нобілітету свідчать, що рух спрямований на допомогу нужденним (як медичного так і соціального характеру) на основі загальнолюдських цінностей (поза конфесійний та позасоціальний) став реальністю суспільного життя згаданого регіону у 30–40-х роках XVII ст.

Таким чином, ценці-боніфратрії прибули до Луцька на заклик кс. Тишки в той час, коли ґрунт для їх харитативної діяльності був повністю підготовлений. В той же час слід визнати, що внаслідок малочисельності монастирів «добрих братів», а також відносно пізнього їх приходу в Україну проповідуваними гуманістичні ідеали, які мали сприяти пом'якшенню національних, соціальних та релігійних протиріч-

чя, в короткому часі не могли сприяти розв'язанню кризи, наслідком якої стала Визвольна війна під проводом гетьмана Богдана Хмельницького.

1. *Грушевський М.* Історія України-Руси: в IX т. / М. Грушевський. – К.: Наукова думка. – Т. VI. – 1995. – 667 с. 2. *Довбищенко М.* Волинська шляхта у релігійних рухах кінця XVI – першої половини XVII ст. / М. Довбищенко. – К.: ПП Сергійчук М. І., 2008. – 882 с. 3. *Довбищенко М.* Забуті імена української історії: князь Станіслав Радзивілл «Побожний» у подіях релігійного життя Волині другої половини XVI ст. / М. Довбищенко // *Минуле і сучасне Волині і Полісся. Олика і Радзивілли в історії Волині та України. Матеріали XVIII Волин. наук.-практ. істор.-краєзн. конф.: наук. зб., 2006.* – Вип. 18. – С. 30–31. 4. *Довбищенко М.* Подвижник християнського мислення: луцький канонік Балтазар Тишка. / М. Довбищенко // *Просемінарії.* – 2007. – № 6. – С. 220–227. 5. *Pietrkiewicz I.* Zrodla do dziejow bonifratrow w Wielkim Ksiestwie Litewskim. // *Wspolnota pamieci. Studia z dziejow kultury ziem wshodnich dawnej Rzeczypospolitej: Katowice, 2006.* – S. 230. 6. [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://www.bonifratrzy.pl/>. 7. [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://www.oh-fbf.it/Objects/Home1.asp>. 8. [Електронний ресурс] Режим доступу: http://kairos.dominic.ua/pages/pg_inreviu/ambroz.htm.

Світлана Кагамлик

Освітній рівень та духовно- інтелектуальне становлення української православної церковної еліти XVII–XVIII ст.

У статті аналізуються окремі аспекти процесу духовно- інтелектуального становлення української православної церковної еліти XVII–XVIII ст.: специфіка і обставини навчання в Києво-Могилянській академії та європейських вищих навчальних закладах, мотивація прийняття чернечого постригу, склад приватних архієрейських бібліотек.

Some aspects of the process of spiritual and intellectual formation of the Ukrainian orthodox church elite of the 17th – 18th centuries, such as specify and conditions of study in Kyiv-Mokhyla Academy and European higher schools, motivation of the taking the veil as well of the collections of private libraries are analyzed in the article.

Для будь-якої спільноти важливою є роль еліти як носія суспільних та історичних традицій, рівень її відкритості, ідеологічні та суспільні погляди, асиміляція національної еліти іншою культурою. Відповідно це стосується і української православної церковної еліти ранньомодерного часу, реконструкція особового складу якої та з'ясування місця в суспільстві потребує докладного вивчення, окрім власне церковно-релігійної, культурно-просвітницької та іншої діяльності, також мотивації вчинків та поглядів окремих осіб, кола спілкування, рівня освіченості та багатьох інших питань.

В науковій літературі, передусім дореволюційного періоду, неодноразово зверталися до окремих постатей церковної еліти ранньомодерного часу, подвижників та ієрархів [1; 3; 5; 7; 17; 18; 19; 27], розглядалися питання філософсько-світоглядних засад їх творчості, різних напрямів діяльності на теренах Росії, проте цілісний аналіз внеску українських православних ієрархів в українську культуру до цих пір відсутній. Тим більше це стосується дослідження питань їхнього інтелектуального потенціалу та духовного вдосконалення, які вирішувалися лише фрагментарно – на рівні окремих, найбільш відомих церковних діячів.

Загальновідомо, що вся українська еліта XVII–XVIII ст. – духовна і світська – формувалася в стінах Києво-Могилянської академії. Водночас на кожному етапі становлення вищого навчального закладу, починаючи з Києво-братської школи як її попередниці, існували свої традиції та особливості навчального процесу, які позначилися на якісному рівні вченості майбутніх ієрархів.

Оскільки процес легітимізації української православної ієрархії (1620 р.) і започаткування першого православного – майбутнього вищого – навчального закладу, де б майбутні преосвященні могли формувати свій інтелекту-

альний рівень (1616 р.), майже співпав у часі, то зрозуміло, що перші лави української церковної еліти отримали своє освітнє вдосконалення в уже існуючих на той час навчальних закладах Центральної і Західної Європи.

Так, один з найперших ієрархів відновленої Київської митрополії Мелетій Смотрицький у своїй «Апології» називає себе «последователем Лютера, потратившим свои молодые годы в Лейпцигском и Виттенбергском университетах» [11, с. 535]. Інший єпископ «Теофанового свячення» – Ісайя Копинський – навчався в Острозькій школі, а на думку деяких дослідників – у «галицьких училищах» Львова. Іов Борецький навчався у Львівській братській школі й Краківському університеті. Петро Могила початкову освіту здобув у Львівській братській школі, згодом удосконалював свій освітній рівень в зарубіжних навчальних закладах, найвірогідніше – в Замойській академії. У тій же академії навчався і Сильвестр Косов після того, як отримав початкову освіту у Віленській братській школі, а середню – в Люблінській єзуїтській колегії.

З часів протекторства митрополита Петра Могили склалася традиція направляти за кордон для поповнення знань і підготовки до викладацької роботи кращих своїх вихованців коштом ректорів чи покровителів – митрополитів. Стипендії для навчання за кордоном надавали, окрім Петра Могили, ректори Варлаам Ясинський, а у XVIII ст. київські митрополити Самуїл Мисливський, Гавриїл Кременецький, Рафаїл Заборовський, гетьман Іван Мазепа.

У цьому зв'язку відомий церковний діяч Димитрій Ростовський висловлювався так: «хвалю добрый той ниньшнихъ временъ обычай, что многие люди въ инья государства ходять учения ради, из-за морей бо умудреннии возвращаются» [3, с. 7]